

& hujus socios a tuis aris cæterisque templis, a testis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum foedere inter se, ac nefaria societate conjunctos, aternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.



I N
L. CATILINAM.
AD QUIRITES.
ORATIO XX.

I. **T**ANDEM aliquando ¹, Quirites, L. Catilinam, furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem ² verbis profecuti sumus ³. Abiit, excessit, evasit, erupit ⁴. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domesticum ducem sine controversia ⁵ vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertime-

Tom. V. E e sce-

¹ Tandem aliquando] Perterrefactus superiori oratione Catilina, ex urbe sese, intempesta nocte, cum paucis, ut ait Sallustius; cum trecentis, ut ait Plutarchus, conjuratis educerat. Postidit Cicero, cum senatum habiturus esset, interim dum senatores convenirent, hanc orationem ad populum e Rostris habuit. Muretus.

² Vel ipsum egredientem] Ejicimur nolentes, emittimur volentes: sed utrumque ab alio: egredimur autem ipsi per nos. Ejectus igitur Catilina. Nolebat enim exire, donec Ciceronem oppressisset. Vel potius emissus. Qui enim sua omnia consilia crui e tenebris, & e privata domus parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tuto esse posse se non putabat. Vel potius neque ejectus, neque emissus est, sed per se egressus. Nihil enim erat ei longius, quam ut esset in Man-

lii castris. Idem.

³ Profecuti sumus] Qua de consuetudine a nobis superiorum dictum est. Non tamen ita hoc dicit, quasi revera Catilinam profecutus fuerit: sed tantum hoc genere loquendi significat, nullam execrati ei vim adhibitam fuisse. Idem.

⁴ Abiit, excessit, evasit, erupit] Non est congeries idem significantium: sed crevit veluti per gradus oratio. Excessit, plus est quam abiit. Evasit, tanquam ex eo loco, in quo jam sine periculo versari nequiret. Erupit, cum impetu quodam, & alacritate animi gessit pervenire in Manlii castra. Idem.

⁵ Sine controversa] Non est, ut quidam exponit, ne ipso quidem Catilina repugnante. Sed idem valet, quod paulo post, sine dubio; & infra: sine dubitatione certavit. Idem.

securus. Loco ille motus est⁶, cum est ex urbe depulsus. Palam jam cum hoste, nullo impediante, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profigatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se percussam atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem: quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem latari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forsâque projecit.

II. At si quis est talis⁷, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitale hostem non comprehenderim potius, quam emisserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum, jam pridem oportebat: idque a me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & res publica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis⁸, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, subla-

⁶ Loco ille motus est] Id est, de statu dejectus. Quem enim locum sibi quisque ad dimicandum cepit, is & a Græcis *stans*, & a Latinis status dicitur. Unde Ciceroni in controversiis forensibus status vocatur, in quo primum insidit quasi ad repugnandum congressu defenso. *Idem*.

⁷ At si quis est talis] Nunc ingreditur ad declarandam rationem consilii sui: cur non interficiendum potius, quam emittendum esse Catilinam duxerit. Artificiose autem facit, ut non modo non improbet, sed magnopere etiam laudet eorum sententiam, qui eum interficere debuisse dicebant; & tamen ab omni reprehensione se liberet. Tale enim dilemma afferri adversus Ciceronem poterat. Aut conjuravit Catilina, aut non conjuravit. Si conjuravit, interficiendus fuit. Si non conjura-

vit, ne ejiciendus quidem. Huic ita respondet, ut illum interficere debuisse fateatur, sed ostendat tamen, magis e republica fuisse, ut emitteretur. *Idem*.

⁸ Sed quam multos fuisse putatis] Tria hominum genera ponit, in quorum invidiam incursum erat; si Catilinam interfecisset. Unum eorum, qui, ipsum Catilinæ inimicum esse, propterea quod eum in consula- tum acerbum competitorem habuerat, putabant: ideoque, quæ ab ipso deferrentur, non credebant, quod ab odio proficisci existimarent. Alterum eorum, qui ita stulti erant, ut non putarent, aut etiam ut defenderent. Tertium denique improborum hominum, qui Catilinæ conatibus & inceptio- nibus favebant. *Idem*.

sublato illo depelli a vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ⁹, verum etiam vitæ periculo sustulisset. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassem, fore, ut ejus focios invidia oppres- sus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pu- gnare possent, cum hostem aperte videretis.

Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer for- ris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit¹⁰, quem amare in prætexta calumnia¹¹ cœpe-

E e 2 rat;

⁹ Invidiæ meæ] Quæ mihi invideretur, non qua ego aliis invidere. Sic infra: *Invidiæ meæ levanda causa*. Utroque autem modo dicti invidiam, ipsemet docuit quarto Tusulanarum. Ego vero video, multa quoque alia nomina a veteribus eo modo usurpata esse. Utilitas enim mea sæpe quidem est ea, quam ego percipio: sed interdum ea quoque, quæ ex me percipitur. Terentius Eunucho:

In ea ve utilitatem ego faciam ut cognoscas meam.

Cicero ad Tironem: *Utilitatis tuæ postum cavere: te vult, tua causa primum volo, tum mea, mi Tiro*. Sic negligentia tua, qua tu negligis: & odium tuum, quo te alius proficitur. Terentius:

Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo.

Sic insidiæ alicujus, non quas ipse tendit, sed quæ ipsi tenduntur. Cicero pro Cælio: *Quod in alicujus agris periculo non præterniteret, id, bono eruditus, in insidiis dissimili hominis dissimulandum putare?* Multa his consimilia reperiet, si quis accurate observare voluerit. *Idem*.

¹⁰ Tongillum mihi eduxit] Illud, mihi, ad sententiam nihil, ad sermonis elegantiam, & ut ita dixerim, urbanitatem longe plurimum adjungit. Sic infra, *Qui mihi occubant in convivio*. Et pro Murena, *Apud exercitum mihi fuerit, inquit, tot annos*. Terentius Phormione, act. V. sc. viii. 21. *Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum sunt senes*. *Idem*.

¹¹ Amare in prætexta calumnia cœperat]

Ita reperit etiam in calamo exaratis libris. Neque tamen dubium est, quin ea vox aut omnino redundet, aut aliquo modo corrupta sit. Ego certi nihil pronunciare audeo. *Idem*. Quidam emendant, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat*. Urinus. Cædum a Cicerone scriptum, *insanare*, donec verisimili quidpiam oriatur e mss. *Buberius*. *Calumnio*, id est, simulato amore. *Ernestus*. Opinatus sum aliquando Ciceronem scripsisse: *Quem amare, in prætexta calumnia cœperat*. Hoc sensu: Quem jam a tenera ætate, & adhuc adolescentulum Catilina ad omnem calumniandi artem formare cœperat; quique adeo vexandis per falsas criminationes innocentibus viris affectus, timere fortasse possit in foro; in pugna & acie non possit. Quin Latinum sit *amare calumniam*, non dubitabit, qui legerit, ut legitime meminert, *Amare accusatorem omnibus rebus*. *Perditos magistratus æquum immortalium religionem amare*: *Temeritatem concitata multitudine auctoritate publica amare*: *Armatus audacia, ingenio*. Quæ omnia Ciceronis sunt; ut etiam, *Amare eloquentiam*: *Uno versiculo amari consules*; *Et*, *Catilina porro*, quod narrat Sallustius, *de B. C. cap. 26*. & amplificat Cicero, *pro Cælio*, cap. 5. & 6; homo erat omnium artium; & adolescens, vel, si qui nimis imbellis foret, certe ad fraudes, & ad calumniam forissem exercebat. Sic restituta in locum, unde excederat; una duntaxat literula, hanc puto salebram posse complanari. *Odinus*.

rat; Publicium & Munatium, quorum as alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum asserre poterat: reliquit quos viros! quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles!

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus¹³ habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agrestibus luxuria, ex rusticis decoctioribus: ex iis, qui vadimonia deserere¹³, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si editum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura¹⁴, mallem secum suos milites eduxisset, qui si hic permanent, memento non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, ne scire sentiunt: neque tamen permoverentur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit. Omnia superioris noctis¹⁵ consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesternæ die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. Quod

¹³ Q. Metellus] Missi sunt prætores, Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum; hiique permissum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Hæc Sallustius. E quibus constat de delectu, quem habuit Metellus in Piceno. De Gallico autem, e Dione cognoscitur: qui narrat, cum senatus provincias decrevisset consulibus Macedoniam, & Galliam: Ciceronice Macedoniam, quæ lucrosior erat, obtigisset: Ciceronem sponte eam concessisse C. Antonio, ut hominem magno ære alieno, ob idque non alienum a suspitione conjurationis, oblata lucri spe, ad bonas partes adduceret. Ac ne ipsum quidem in Galliam ivisset, sed, cum sibi sumpsisset urbis custodiam, eo Q. Metellum misisse. Atque hoc

est, quod Cicero tam sæpe a se provinciam reipub. causa prætermisissam fuisse jactat. *Maerius.*

¹³ Vadimonia deserere] Vadimonium deserere, est, quem in diem tu alium aliudve vadatus fuerit, eum diem non obire. In desertores autem vadimonii, pena infamiae constituta erat: & in eorum bona creditores a prætore mittebantur. *Idem.*

¹⁴ Qui fulgent purpura] Significat senatores esse. Soli enim senatores purpuream tunicanam lato clavo insignem ferebant. *Idem.*

¹⁵ Superioris noctis] Non intelligit eam noctem, quæ proxime antecesserat. Neque enim conveniret, quod statim subiungit, *Patefeci in senatu hesternæ die.* *Idem.*

IV. Quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. Nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. Si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, revelata mihi & recreata respublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector¹⁶, circumscriptor¹⁷, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat! Nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus advciverit.

V. Atque, ut ejus diversa studia¹⁸ in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem

¹⁶ Testamentorum subjector] Ut Græcis *δοκιμασθαι*, ita Latinis, *subidere*, est interdum falsum, & adulterinum quippiam veri ac germani loco supponere. *Idem.*

¹⁷ Circumscriptor] Qui inducendi, ac circumvenienti homines, quasi artificium quod-

dam tenet. Hoc quoque a Græcis sumptum, quibus *περὶ πρῶτον* interdum valet, decipere. *Idem.* In aliis scriptis *circumscriptor*.
¹⁸ Diversa studia] Vide Orat. pro Cælio, cap. 5, & 6.

lem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industria subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciaque consumeret.

Hunc vero si sui fuerint comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligauerunt¹⁹: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comestationes solum, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos²⁰ sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, fertis redimiti, unguentis obliiti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia.

Quibus ego confido impendere fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitia, secleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius²¹ virtute, terra, marique pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites:

susci-

¹⁹ Obligauerunt] Unus e veteribus libris, obligauerunt. Idque fortasse verius est. Nam obligandi verbum non memini alibi legere. Muræus.

²⁰ Ebriosos] Omnes ad unum libri vete-

res, ebrios. Quod valde probo. Ut enim dormiens vigilanti, ita ebrius sobrio opponitur. Idem.

²¹ Unius] Cn. Pompeji.

suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quacunquẽ ratione sanabo. Quæ rescanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeat, aut quiescant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent.

VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium iustus est, paruit, quievit²².

Hesternò die, cum domi mea pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statonis convocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita apexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subfelliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset: patefeci cætera. Quid eâ nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur; quæsi, quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant; & ille ejectus in exilium, se Masilianam, ut ajunt, non in hæc castra conferet.

VII. O conditionem miseram, non modo administrandæ, verum

²² Paruit, quievit] Verissimam hujus loci. Paruit, iovit. Hesternò, &c. Grævius. ci scripturam retinuit solus Duisburgensis:

verum etiam conservandæ reipublicæ ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupescens, ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium eiectus a consule, vi & minis esse dicitur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicitur sane eiectus esse a me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, eiectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent?

Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire distitant, non tam hoc querantur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Mallium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod egit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam fateretur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam

ulci-

ulcisci studeo, quam sanare, & ipsos placare reipublicâ. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum ista copia comparentur: deinde singulis medicaminum consilii atque orationis meæ, si quam potero, asseram.

Unum est eorum²³, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis: & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas²⁴? An tabulas novas²⁵? errant, qui istas a Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum ufuris fructibus²⁶ prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto peritimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi.

IX. Alterum genus est eorum²⁷, qui quanquam premuntur

Tom. V.

F f

ære

²³ Unus genus est eorum] Sex e generibus hominum Catilinae copias constatas esse dicit: de quibus singulis ordine videbimus. Primi sunt, locupletes, obstrati, amantes possessionum. His id consilii dat, ut, dividita aliqua parte possessionum, dissolvant ea, quæ debent. Quod ut etiam cogantur facere, tabulas auctionarias propositurum se esse proficitur. *Muretus.*

²⁴ Tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?] Sacrosanctas, intactas dicit, & ab omni injuria tutas. Sic sacrosancta potestas tribunorum plebis, qui non sine capitali piaculo attingi violenter poterant. *G. Budæus, Annot. prior. in Pandect.*

²⁵ Tabulas novas] In tabulis argentariorum perscribatur, quid cuique quisque acceptum, expensumve ferret. Catilina igitur,

qui videret magnam in civitate ære alienum esse, pollicebatur, se publice incensurum omnes argentariorum tabulas, ita ut nemo, quod æris alieni antea contraxisset, persolvere cogereur. *Muretus.*

²⁶ Certare cum ufuris fructibus] Est velle usuras fortis creditæ solvere fructibus, seu redditibus, quos capimus ex fundis possessionibusque nostris, cum tamen usuræ fructus prædiorum superent. *Grævius.*

²⁷ Alterum genus est eorum] In secunda quasi cohorte Catilinariæ legionis ponit eos, qui cum ære alieno obruti essent, ad honores tamen, & imperia quoquo modo pervenire cupiebant. Ideoque studebant novis rebus, quod facile cernebant, se quieti reipublice nunquam ea, quæ optabant, consecuturos. *Muretus.*

are alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quæta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse?²⁸

Tertium genus²⁹ est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Mallius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fefulus Sylla constituit³⁰: quas ego universas civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisq; pecuniis sumptuosius insolentiusq; jactantur. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosq; Quirites,

²⁸ Concedi sit necesse] Si Catilina, quod optabat, consecutus fuisset, sine dubio tradidisset honores, mandassetq; imperia, non iis qui vocis tantum ipsi favissent, spectatoresq; se ociosos præbuisser: sed iis quorum in bello gerendo virtutem & industriam expertus esset. *Idem.*

²⁹ Tertium genus] Duo priora genera erant eorum, qui favebant quidem conjurationi, sed ita tamen, ut arma non caperent, neque ad exercitum proficiscerentur. Hæc, quæ nunc enumerat, eorum sunt, qui in e-

xercitu erant. *Idem.*

³⁰ Quas Fefulus Sylla constituit] Puto vocem, *Fefulus*, delendam esse. Non enim plures colonias Sylla Fefulus constituerat. Ac suspicor, errori occasionem præbitam e similitudine, quæ est inter hunc locum, & alium quendam e sequenti oratione, ubi Cicero de P. Furio loquens: *Qui*, inquit, *est ex iis coloniis quas Fefulus L. Sylla deduxit*. Imperiti enim, qui sibi Fefulas nominari viderent, hic quoque nominandas putarunt. *Idem.*

rites, in eodem genere prædatorum, direptionumq; pono. Sed eos hæc moneo, definant furere, ac proscriptioes & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur.

X. Quartum genus³¹ est sane varium, & mistum, & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimonii, judiciis, proscriptioibus honorum³² defatigati, permulsi & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse, arbitror. Qui homines primum si stare non possunt, corrunt: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.

Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit.

Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vita: quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis³³; velis amictos, non togis³⁴: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur.

F f 2

Hi

³¹ Quartum genus] Primum genus, obstrati, amantes possessionum. Secundum, obstrati, honorum cupidi. Tertium, Syllani milites. Quartum, urbani decoctores. Quintum, scelerati, sicarii, parricida. Sextum; impuri, & impudici. *Idem.*

³² Vadimonii, judiciis, proscriptioibus honorum] Præclarus ordo. Primum enim vaditur creditor debitorem. Si debitor vadimonium deseruerit, judicium adversus eum da-

tur: mittiturq; creditor in possessionem. Si per triginta dies bona possessa fuerint, proscribuntur. *Idem.*

³³ Manicatis & talaribus tunicis] Quorum utrumque mulieribus permisum, viris vel maxime indecorum habebatur. Vide Gellium cap. 12. lib. 7. *Idem.*

³⁴ Velis amictos, non togis] Togaram laxitatem, & tenuitatem significat. *Idem.*

Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam ficas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina^b cohortem cohortem praetoriam³⁵!

XI. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praecelas Catilinae copias vestra praesidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & faucibus, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiae ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis³⁶ silvestribus. Neque vero caeteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed, si, ommissis his rebus, omnibus, quibus nos suppeditamus, eger ille, fenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, arario, vestigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se configunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia,

cum

a Vid. Man. psallere
b Vid. Man. Lamb. scortatorum

35 Cohortem praetoriam] Quam ipse praetor, id est, imperator, perpetuo circa se habeat. Muræ.

36 Tumulis] Tumulus a tumendo est.

Ubi enim tumet terra, ibi tumulus dicitur. Sed in quibusdam veteribus libris hoc loco legitur, cumulis: quod fortasse verius sit; ut cumulos silvestres vocet illam rusticorum hominum temere coacervatam, atque accumulatam manum. Idem.

cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit. In hujusmodi certamine ac praelio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his praclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia superari?

XII. Quae cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra testa custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset praesidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursionione Catilinae, facile urbes suas, sineque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe a Catilina relinqui sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia nati sunt civis, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebar, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portae custos: nullus insidiator viae: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

XIII. Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut res maxima minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum

inte-

intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno rogato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administro, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris fuserat. Sed si vis manifesta audacia, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos jam omnes salvi esse possitis.

Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites: sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego duobus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentis suo numine atque auxilio sua templa, atque urbis testa defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis, terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.



I N
L. CATILINAM.
A D Q U I R I T E S.
O R A T I O X X I.

I. **R**EMPUBLICAM, Quirites¹, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentia, famaque sustulimus: esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is², qui eandem hanc urbem

¹ *Rempubliam, Quirites*] Hanc orationem alii scripserunt habitam esse Non. Decemb. ipis: qua in re, non magno negotio, manifesti erroris convinci queunt. Etenim ea, quæ proxime hanc sequitur, habita est in senatu Nonis Decemb. quod epistola prima libri secundi ad Atticum Cicero ipse testatur. Hæc autem biduo ante habita fuerat, ut indicant verba illa e sequenti: *Ita & nudius tertius in custodiam civis Rom. dedit. & supplicatorem mihi decrevit: & indices hesternæ die maximis præmiis affecti.* constat igitur hanc habitam esse 11. non. Decemb. Continetur autem quatuor præcipuis partibus. Primum enim brevi exordio populum, & sibi conciliat, & attentum ac docilem red-

dit. Deinde narrat, quem in modum a se parefacta atque oppressa conjuratio fuerit: quidque super ea re decreverit a senatu. Hanc narrationem sequitur amplificatio, quæ constat commemoratione prodigiorum, quibus hæc conjuratio præsignificata fuerat; & comparatione illius cum cæteris civilibus, intestineisque bellis. Postremo brevi peroratione commendat se liberisque suos populo Romano, & se in suscepta defensione reip. etiam deposito magistratu, constantissimum fore pollicetur. *Muretus.*
² *Debet dies is*] *Legæ*, ut est in veteribus libris: *debetis is*. Non enim de die loquitur, sed de seipso: ac seipsum cum Romulo tacite confert. *Ideæ.*